

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 8

Рівне – 2012

Панорама політологічних студій :
науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. –
Рівне : РДГУ, 2012. – Вип. 8. – 267 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Бортніков В. І.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
2. **Гон М. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (головний редактор).
3. **Канцелярук Б. І.** – д.політ.н., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
4. **Киридон А. М.** – д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського міжнародного університету.
5. **Круглашов А. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
6. **Макаренко Є. А.** – д.політ.н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
7. **Монолатій І. С.** – д.політ.н., професор кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
8. **Постоловський Р. М.** – к.і.н., професор, завідувач кафедри всевітньої історії, ректор Рівненського державного гуманітарного університету.
9. **Тихомирова Є. Б.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Волинського національного університету імені Лесі Українки.
10. **Троян С. С.** – д.і.н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету.
11. **Шеретюк В. М.** – к.і.н., доцент, декан історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.
12. **Шугасва Л. М.** – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.
13. **Юськів Б. М.** – д.політ.н., завідувач кафедри міжнародної інформації Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету.

Друкуються за рішенням Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету.
Протокол № 9 від 27 квітня 2012 р.

За редакцією д. політ. н., професора М. М. Гона

Науковий вісник «Панорама політологічних студій»
затверджений ВАК України науковим фаховим виданням з політичних наук
(постанова Президії ВАК України від 14 квітня 2010 р. № 1 – 05/3)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №16166-4638 Р

У збірнику розміщені статті з актуальних проблем міжнародних відносин, політичних процесів у країнах Європи та України зокрема, а також дослідження в царині етнополітології та етнодержавознавства.

Збірник адресований всім, хто цікавиться політичною наукою.

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

<i>Бурдяк В. І.</i>	6	Балканська специфіка республіки Болгарія
<i>Юськів Б. М.</i>	15	Регіональні особливості структури імміграційної системи сучасної Європи
<i>Романенко Ю. В., Чижик К. Г.</i>	23	Практичне застосування фізіогномічного аналізу політичних лідерів у міжнародних відносинах
<i>Черник П. П., Батищева Г. М.</i>	30	Особливості сучасних двосторонніх взаємин України та Ірану
<i>Геник М. А.</i>	38	Політико-правова оцінка Волинської трагедії у процесі польсько-українського примирення
<i>Гулай В. В.</i>	45	Роль «третьої сили» в ескалації українсько-польського конфлікту в Західній Україні (зима–літо 1944 р.): політико-мілітарні аспекти
<i>Горюнова С. О.</i>	52	Європейський Союз і «заморожені конфлікти» на Південному Кавказі
<i>Карпчук Н. П.</i>	59	Комунікаційні проблеми, що спонукали розробку комунікаційної політики ЄС
<i>Павлюк О. І.</i>	66	Еволюція системи дискримінаційних економічних обмежень США щодо Ісламської Республіки Іран
<i>Шібель В. М.</i>	74	Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: історіографія дослідження
<i>Брень Ю. В., Гулай В. В.</i>	81	Місце та перспективи України в політиці «Східного партнерства»
<i>Габрилевич А. С.</i>	88	Давос–2012: невиправдані сподівання
<i>Митрюк Є. О., Гулай В. В.</i>	96	Стратегія і тактика реалізації євроінтеграційного вибору Словацької Республіки

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ

<i>Гон М. М.</i>	103	Українська історична пам'ять: особливості формування в час демократичного транзиту
<i>Березовська-Чміль О. Б.</i>	114	Концептуальні аспекти дослідження соціально-політичної трансформації
<i>Дерев'янку С. М.</i>	121	Ідея запровадження прямого народовладдя у політичній думці українського національного руху (20-40-і роки ХХ століття)
<i>Збрицька Л. Г.</i>	127	Теоретико-ігрове моделювання політичних конфліктів
<i>Кіришенблат С. В.</i>	134	Революції у державах ЦСЄ та Близького Сходу: компаративний аналіз
<i>Коломієць О. В.</i>	142	Концепція національної безпеки Великобританії «в епоху невизначеності»
<i>Лесняк В. Ю.</i>	147	Порівняння договірних форм демократичного транзиту (на прикладі Іспанії та Польщі)
<i>Юрійчук Є. П.</i>	163	Спостереження місцевих виборів на пострадянському просторі Конгресом регіональних та місцевих органів влади Європи
<i>Байрак С. О.</i>	174	Еволюція місцевого самоврядування Республіки Польща у процесі демократичної трансформації
<i>Пахолок В. М.</i>	181	Система місцевого самоврядування у контексті поділу влади
<i>Карачай В. А.</i>	187	Електронне врядування в Україні: SWOT-аналіз
<i>Бурдяк О. В.</i>	194	Взаємодія політики та економіки України в глобалізованому світі
<i>Марецька Н. О.</i>	202	Порівняльний аналіз сучасної української та американської політичної відеореклами

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

<i>Монолатій І. С.</i>	208	Зміна імен і прізвищ як механізм персональної інтеграції у державу: приклад євреїв південно-західної Галичини
<i>Борисов Ю. С.</i>	217	Факціоналізація як форма колективної репрезентації етнокультурних меншин у сучасному політичному процесі
<i>Бурейко Н. М.</i>	224	Фактори формування національної ідентичності Сполучених Штатів Америки в зарубіжному американознавстві
<i>Родик Г. Ю.</i>	231	Роль засобів масової комунікації в міжетнічних конфліктах
<i>Сенич М. В.</i>	236	Подолання польсько-української конфронтації у політичних концепціях паризької «Kultury»
<i>Кондратюк М. М., Постельжук О. П.</i>	244	Етнічна толерантність як один із критеріїв інтеграції України в європейський політичний простір

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Кириленко О. М., Гон М. М.</i>	253	Місце і роль системного аналізу в політологічних студіях
<i>Панченко П. П.</i>	255	Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації національної єдності українського суспільства в умовах пострадянської трансформації
<i>Монолатій І. С.</i>	257	У пошуках парадигми українського націогенезу
<i>Гон М. М.</i>	259	Знищення цільових груп у СРСР часів сталінської диктатури
Відомості про авторів	264	
Вимоги до оформлення статей	267	

- описану модель національної безпеки Великобританії можливо охарактеризувати як англосаксонську модель або модель «світового панування»;
- Великобританія об'єктивно не генеруватиме для України системної і довгочасної загрози, оскільки на даний час національна держава за своїм економічним, військовим, науково-технічним та іншим потенціалом не представляє істотної загрози національним інтересам Великобританії.

Разом з тим, існує реальна загроза зміни статусу «держави-партнера» на «державу-загрозу» для національної безпеки Великобританії у разі вступу України до будь-яких військово-політико-економічних союзів та організацій на чолі з Російською Федерацією.

Список використаних джерел і літератури

1. Фергюссон Н. Империя. Становление и упадок британского мирового порядка и уроки для глобальной власти / Найал Фергюссон // Космополис. – 2003. – № 3. – С. 66–79.
2. Тоффлер О. Проблема власти на пороге XXI века / О. Тоффлер // Свободная мысль. – 1992. – № 2. – С. 16–22.
3. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности / Джордж Сорос; [пер. с англ.]. – М.: ИНРФА–М, 1999. – 262 с.
4. Блер Т. Формуючи ключову роль Великобританії у світі / Тоні Блер // Економічний часопис. – № 1. – 2000. – С. 3–7.
5. Литвинов Ю. Стратегия национальной безопасности Великобритании / Юрий Литвинов // Зарубежное военное обозрение. – № 4 – 2011. – С. 3–10.
6. Хаттон У. Мир в котором мы живем / Уилл Хаттон; [пер. с англ., под ред. В. Л. Иноземцева]. – М.: Ладомир, 2004. – 503 с.
7. Глобальные трансформации: Политика, экономика и культура / Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Пerratон Дж.; [пер. с англ. В. В. Сапова и др.]. – М.: Праксис, 2004. – 575 с.
8. Шемгунова А. В. Политические отношения Великобритании и США на рубеже XX–XXI вв.: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.15 / Шемгунова Анастасия Николаевна. – С-Пб., 2006. – 155 с.
9. Романова О. В. Великобритания в процессе формирования «военно-политического измерения» ЕС в постбиполярном мире / О. В. Романова // Вісник ОНУ. – № 7. – Т. 15. – 2010. – С. 141–146.
10. A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy. – The National Archives, Kew, London, 2010. – 37 p.

УДК 32: 339. 168. 6 (460+438)

Лесняк В. Ю.

ПОРІВНЯННЯ ДОГОВІРНИХ ФОРМ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ (НА ПРИКЛАДІ ІСПАНІЇ ТА ПОЛЬЩІ)

У статті досліджено досвід інституційної трансформації в Іспанії в умовах переходу до демократії. Проаналізовано процес системної трансформації в Польщі в умовах переходу від соціалізму до демократії. Особлива увага зосереджена на порівнянні інституційних трансформацій у постфранкстській Іспанії та постсоціалістичній Польщі

Ключові слова: іспанський та польський досвід, інституційна трансформація, перехід до демократії

Лесняк В. Ю. Сравнение договорных форм демократического транзита (на примере Испании и Польши).

В статье исследован опыт институциональной трансформации в Испании в условиях перехода к демократии. Проанализирован процесс системной трансформации в Польше в условиях перехода от социализма к демократии. Особенное внимание уделено сравнению институциональных трансформаций в постфранкистской Испании и постсоциалистической Польше.

Ключевые слова: испанский и польский опыт, институциональная трансформация, переход к демократии.

Lesnyak V. Y. Comparison of the contractual forms of transition to democracy on the example of the Spanish and Polish experience.

In the article the experience of realization of institutional transformation in Spain in transition to democracy is investigated. Process of system transformation in Poland in transition from a real socialism to democracy is analyzed. The special attention is given to comparison of institutional transformations in postfranquist Spain and postsocialist Poland.

Key words: Spanish and Polish experience, institutional transformation, transition to democracy.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть у світі спостерігається загальна тенденція політичного розвитку, пов'язана з поступовим занепадом диктаторських і авторитарних режимів та рухом до ліберальних та демократичних цінностей. Суттєво змінився й вектор політичного мислення і політичної науки. Головна увага зосереджується на аналізі проблем, пов'язаних з поширенням і утвердженням демократичних принципів. Однак процес демократизації в багатьох перехідних державах стикнувся з досить серйозною протидією, зумовленою впливом численних факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру. В Україні, скажімо, відбувається повільний і непослідовний трансформаційний процес без досягнення необхідного рівня політичної консолідації. Це зумовлено тим, що політичні зрушення, які відбуваються в українському соціумі, не забезпечують автоматичного домінування демократії одразу в усіх сферах життя. Відсутність швидких відчутних результатів викликає й певне суспільне розчарування. Саме тому політична дійсність зумовлює необхідність проведення наукових досліджень проблеми демократизації, пояснення її сутності та механізмів реалізації, що впливає на розвиток напрямку, котрий отримав назву порівняльної політології демократичного транзиту або транзитології (Theory of Transition).

Актуальність теми дослідження. Дослідження особливостей іспанського переходу до демократії шляхом порівняння його здобутків із досягненнями демократичного транзиту в інших країнах викликають неабиякий інтерес. Це зумовлено підвищеною увагою до аналізу політичних трансформацій в поставторитарних та постсоціалістичних суспільствах і окресленням закономірностей їхнього впровадження. Адже український демократичний транзит не дав тих позитивних результатів, які дозволили б говорити про вихід України на

стійку траєкторію свого розвитку з позитивною динамікою в соціально-політичній сфері життя суспільства. В умовах системної трансформації суспільства проблема стабільності та ефективності функціонування інституційної системи політичної влади стає особливо актуальною і потребує вироблення нових підходів до забезпечення керованості процесу реформ та стійкості політичної системи в перехідний період. Для цього надзвичайно важливим постає дослідження трансформаційних процесів у тих державах, які успішно здійснили перехід до демократії та втілили інституційні перетворення. З огляду на вказані чинники, проблематика дослідження порівняння системних політичних змін в умовах демократичного транзиту в постфранкістській Іспанії та постсоціалістичній Польщі характеризується значним рівнем актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій за темою дослідження. Теоретичні бази переходу до демократії досліджувались у працях відомих науковців: Д. Растроу [52], С. Хантінгтона [20], Х. Лінца [30–32], Г. О'Доннела [46], Ф. Шміттєра [23; 46], Л. Даймонда [10], А. Пшевського [49], С. Ліпсета [33], А. Степана [31] та ін. У політичних науках порівняльні дослідження мають велике значення. Так, іспанський транзит часто порівнюється з демократичними перетвореннями в Латинській Америці, однак проблема порівняння демократичних трансформацій в Іспанії та країнах Центрально-Східної Європи є менш дослідженою, як і порівняння іспанських та польських демократичних змін.

Порівняння політичного досвіду Іспанії та Польщі представлено у дослідженнях початку XIX ст. Хоакім Лелевел, вивчаючи історичні подібності Іспанії та Польщі, зазначив, що обидві країни вже у XVI ст. відігравали важливу роль на європейській сцені, хоча впродовж двох наступних століть ці країни дійшли до політичного і економічного занепаду [25; 29].

Перші спроби порівняння демократизаційного досвіду двох країн були здійснені після 1989 р., в умовах переходу Польщі до демократії. У цьому контексті з'явилось досить багато праць, в яких порівнювались спільні риси польського та іспанського переходу в рамках різних політичних, економічних і соціальних аспектів [5; 9; 12; 13; 15; 17; 19; 21; 24; 26; 39; 42; 43; 44; 53; 54; 55; 56; 62; 63].

Постановка завдання та цілей дослідження. У нашому дослідженні увага акцентується на позитивному досвіді Іспанії та Польщі у формуванні сучасної демократичної політичної системи. Шляхом зіставлення здобутків демократичної трансформації в постсоціалістичній Польщі з успіхами іспанського транзиту намагатимемось з'ясувати спільні та відмінні риси двох вказаних транзитів, виділити загальні етапи демократичного переходу, проаналізувати фактори, що впливали на різну динаміку розвитку трансформаційного процесу в цих країнах.

І. Теоретичні основи переходу до демократії.

У сучасній політологічній літературі поняття “глобальної демократичної хвилі” визначає процеси суспільно-політичних трансформацій, які відбуваються у різних регіонах світу та характеризуються подібними умовами і механізмами перетворення недемократичних форм політичного життя у більш демократичні. У світовій політичній історії нинішня третя хвиля демократизації розпочалася з появою демократизаційних процесів в Іспанії, Португалії, країнах Латинської Америки, а згодом в державах Центрально-Східної Європи. Американський науковець С. Хантінгтон у своїй статті “Демократична третя хвиля” (1991) та

книжці “Третя хвиля: демократизація в кінці ХХ ст.” (1991) впровадив поняття “хвиля демократизації”. За С. Хантінгтоном, “хвиля демократизації” – це “сукупність транзитів від недемократичних до демократичних режимів, що відбувалась протягом певного проміжку часу, за умови, що число таких переходів значно перевищує число здійснених за той же час переходів у протилежному напрямку” [20, р. 15]. У своїй книжці С. Хантінгтон запропонував три хвилі демократизації (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

Хронологія та географія демократизаційних хвиль за С. Хантінгтоном

Хвилі та спади демократизації	Хронологічні межі	Країни та регіони
I хвиля демократизації	1828–1926	США, Великобританія, Швейцарія, Франція, Італія, Німеччина, Аргентина, британські колонії, Ірландія, Іспанія, Чилі, країни Центрально-Східної Європи
I спад демократизації	1922–1942	Італія, Німеччина, Іспанія, країни Центрально-Східної Європи (окрім Чехословаччини), країни Південної Америки
II хвиля демократизації	1943–1962	Австрія, Німеччина, Італія, Японія, Ізраїль, країни Латинської Америки, Індія, Південна Корея
II спад демократизації	1958–1975	Бразилія, Аргентина, Чилі
III хвиля демократизації	1974–...	Португалія, Іспанія, Греція, країни Латинської Америки, Азії, Африки, Центрально-Східної Європи

Більшість авторів схильна підтримувати твердження, що посткомуністична демократизація відрізняється від демократизаційних процесів в інших частинах Європи чи світу, у зв’язку з чим доцільним є трактування її як особливого елементу “третьої хвилі”. Відмінності посткомуністичної трансформації зумовлюють виокремлення “четвертої” чи навіть “п’ятої” хвилі демократизації [2, р. 94].

Теоретичні і методологічні основи статті створені на базових засадах аналізу суспільних і політичних змін, розроблених у працях Д. Растоу [52, р. 337–363], Ф. Шміттєра [23; 46], Г. О’Доннела [46], Т. Карла [23, р. 283–300], А. Пшеворського [49] та ін. Теоретики даної проблематики представляють у своїх публікаціях різні концепції переходу, які характеризуються множинністю фаз та етапів процесу демократичного переходу. Авторитетною у цьому питанні є, насамперед, теорія переходу до демократії Д. Растоу, котра передбачає виділення трьох фаз демократичного переходу: підготовчої фази, фази вирішення та фази нормалізації [52, р. 337–363]. Крім концепції Д. Растоу, в науковій літературі помітний також поділ перехідного періоду на три етапи: вступний (лібералізація), перехідний (демократизація) і нормалізаційний (консолідація демократії). Основною вимогою для більшості концепцій демократичних змін є досягнення консолідованого суспільства, що базувалося б на демократичних ідеалах. Як підкреслює А. Антошевський, незважаючи на велику кількість присвяченої

проблематиці переходу від авторитарного режиму до демократії літератури, важко говорити про формування хоча б чітких меж посткомуністичної демократизації [4, с. 47]; тим не менше, цілком очевидним є факт досягнення рівня консолідації демократії в таких постсоціалістичних державах, як: Словенія, Чехія, Угорщина, Польща, Словаччина, Естонія, Литва, Латвія. Більшість інших посткомуністичних країн перебувають на другій фазі переходу – демократизації. Зумовлено це багатьма чинниками, однак найважливішими є: збереження старою номенклатурною комуністичною елітою ключових владних та економічних позицій, відсутність національної єдності, низьке економічне становище більшості громадян тощо. Крім того, швидке досягнення консолідованої демократії полегшувалося тією обставиною, що народи цих країн мали досвід демократичного формування держави до Другої світової війни. Адже, як підкреслює А. Колодій, „перехід” до демократії і „вбудова” демократії – поняття далеко не тотожні [1, с. 13].

II. Договірний характер політичної консолідації в умовах переходу Іспанії від франкізму до демократії.

Багато дослідників хронологічно визначають іспанський перехід 1975–1982 роками – від моменту смерті Франко в листопаді 1975 р. до часу проведення виборів у жовтні 1982 р., коли більшість в Кортесах була здобута опозиційною до франкізму партією – Іспанською соціалістичною робітничою партією [35, р. 79–129]. Інші дослідники акцентують на періоді 1975–1986 рр., тобто від часу смерті каудильйо до часу референдуму щодо вступу Іспанії до НАТО в 1986 р. [50, р. 187]. Наприклад, Х. А. Діаз-Амброня Ортега розміщує перехід до демократії у проміжку між 1973 та 1982 рр., охоплюючи таким чином останні роки франкізму [11, р. 21–24]. Натомість, на думку Б. Войни, іспанський перехід розвивався в 1976–1982 рр., коли впроваджувалися основні демократичні механізми вироблення внутрішньої та зовнішньої політики постфранкістської Іспанії, що дозволило здійснити перехід від франкістського правоавторитарного режиму до демократії [62, р. 35].

Аналізуючи досвід іспанського переходу в теоретичних напрацюваннях відомих політологів, можемо зробити висновок, що перехід до демократії в Іспанії відбувся між кінцем 1960-х рр. та 1986 р. Такий погляд відповідає концепціям, широко представленим у науковій літературі щодо поділу переходу до демократії на три фази, під час яких відбувались процеси лібералізації авторитарного, демократизації поставторитарного та консолідації демократичного режимів (див. Таблицю 2).

Таблиця 2

Етапи іспанського переходу до демократії

Етапи переходу	Загальна характеристика етапів
1. Лібералізація франкістської Іспанії (кінець 1960-х–1975)	Еволюція франкістського режиму, досягнення “економічного дива”, прийняття Органічного закону держави 1967 р., проголошення офіційного спадкоємця посади Глави держави, послаблення репресій, стрімка урбанізація, збільшення іноземних інвестицій, зростання міграційних процесів
2. Демократизація постфранкістської Іспанії (1976–1978)	Модифікація постфранкістської системи, легалізація політичних партій, ліквідація Національного Руху, прийняття Закону про політичну реформу 1977 р.,

	проведення демократичних парламентських виборів 1977 р., підписання “Пактів Монклоа” між урядом та опозицією, схвалення Конституції на референдумі 1978 р.
3. Консолідація демократії в Іспанії (1979–1986)	Системні політичні зміни, організація демократичних парламентських виборів 1979 р., проведення адміністративного та територіального реформування, організація демократичних місцевих та регіональних виборів, недопущення спроби державного перевороту 1981 р., мирний перехід влади до контролєти у 1982 р. (ICRP), інтеграція до НАТО та ЄС

Під час цих етапів були реалізовані наступні стадії трансформації системи влади: еволюція франкістських інституцій з часу схвалення Органічного закону держави 1967 р., модифікація системи влади після прийняття Закону про політичну реформу 1977 р. та початку передавтомного процесу; системні зміни після вступу у дію конституції, реалізації післяконституційних парламентських і муніципальних виборів 1979 р. та створення держави автономій. Після іспанської інтеграції до Європейського економічного співтовариства загалом розпочався період розвитку консолідованої демократії.

Ефективність іспанського транзиту полягала в оптимальному вирішенні найголовніших питань: відновленні національної ідентичності іспанців шляхом об'єднання різних політичних сил навколо ідеї встановлення парламентарної монархії; врегулюванні відносин держави та церкви, коли в умовах демократизації церква була відділена від держави, політики, освіти, шлюбно-сімейних відносин; вирішенні проблеми, пов'язаної з військовою елітою, що була представлена у часи франкізму у структурах державного управління (із входженням до НАТО іспанські військові спрямували свою увагу з внутрішньополітичних проблем на євроатлантичну інтеграцію у військовій сфері, ставши одним із гарантів демократичного режиму); розв'язанні етнонаціональних проблем на основі побудови асиметричної децентралізованої “держави автономій” з наданням більших повноважень насамперед Каталонії, Країні Басків та Галісії; забезпеченні політичної терпимості між конкуруючими політичними колами, які ще з часів Громадянської війни були радикально настроєні один проти одного.

Франкізм як суспільний устрій та політична система не мав чіткої окресленості. В ідеологічному сенсі він був синтезом традицій іспанської правниці: поєднанням національного синдикалізму, національного католицизму, монархічного конституційного консерватизму та клерицизму [42, s. 35]. Х. Лінч виділив два етапи в розвитку диктатури Ф. Франко: перший окреслив як фашистсько-тоталітарний і розмістив його в межах 1939–1957 рр. Другий етап назвав авторитарно-технократичним, який завершився зі смертю генерала в 1975 р. [30, p. 1474].

Період 1960–1974 рр. в Іспанії становив час небаченого економічного розвитку, темп та показники якого не мали жодних відповідників у попередній історії країни. Пропорція національного продукту Іспанії в розрахунку на одного жителя щодо середнього англо-французького рівня становила: в 1930 р. – 57 %, 1940 р. – 47 %, 1950 р. – 39 %, 1960 р. – 44 %, 1970 р. – 58 %, 1980 р. – 62 % [38,

s. 413]. Якщо 1950 р. національний продукт в розрахунку на одного жителя становив неповних 700 дол., у 1960 р. ледве перевищував 1000 дол., то в 1973 р. складав вже майже 2300 дол. [38, s. 416]. Однак, незважаючи на це, у шістдесятих роках зросли протестні настрої в соціумі, сформувалися навіть стійкі осередки антифранкістської опозиції [див. 14; 22; 27; 46; 59; 60; 61]. Останні два роки франкізму проходили в умовах перебігу масових страйків, терористичних замахів, суспільних заворушень, що зумовлювало посилення насильницьких дій зі сторони режиму.

22 липня 1967 р. Франко проголосив своїм наступником внука Альфонсо XIII, Хуана Карлоса, який склав присягу перед Кортесами. Теоретично повнота влади була зосереджена в руках глави держави (монарха), але цю владу він змушений був ділити з іншими державними органами. У такий спосіб статус монарха, як зауважує Т. Молдава, відрізнявся від поширеного концептуального бачення інституту глави держави, оскільки він володів майже необмеженою владою, що в той же час опиралася на авторитет однієї людини, ні перед ким не відповідалої [40, s. 349].

Після смерті генерала Франко король Хуан Карлос сформував новий уряд на чолі з Адольфо Суаресом. Молодий політик свої реформи впроваджував на основі трьох базових елементів: конституційної реформи, змін у законодавстві з метою його лібералізації та створення економічних передумов демократизації [40, s. 353–354]. У жовтні 1976 р. Суарес представив проект Закону про політичну реформу. 18 листопада франкістські Кортеси підтримали новий Закон 425 голосами “за”, 59 “проти” (13 утрималося). Згодом цей Закон був ратифікований в результаті референдуму 15 грудня 1978 р. Із 77,47 % іспанців, які прийшли на референдум, 94,2 % підтримали ініціативу А. Суареса [37, p. 266]. Закон про політичну реформу був правовим інструментом переходу до демократії. У тексті передбачено створення двопалатного парламенту, що формувався на основі загального голосування. 15 червня 1977 р. відбулися вибори, котрі виграв коаліційний Союз демократичного центру на чолі з А. Суаресом [3]. У жовтні 1977 р. були підписані Пакти Монклоа – договір між головними парламентськими політичними силами щодо проведення урядом узгодженої економічної політики в перехідний період. У цьому контексті варто підкреслити, що процес трансформації в Іспанії був сумою кризи і еволюції режиму, серією домовленостей, пактів; договором, що давав певні гарантії розрізненій владній та опозиційній стороні [16, p. 27; 36, p. 73].

Одразу через кілька тижнів після парламентських виборів Кортеси також почали працювати й над проектом конституції. Остаточний її текст був прийнятий двома палатами парламенту 31 жовтня 1978 р. та схвалений на референдумі 6 грудня 1978 р. (87,87 % позитивних голосів виборців) [8, p. 27]. Потрібно додати, що перед прийняттям конституції уряд Суареса також розпочав передавтомізаційний процес в Каталонії та Країні Басків. Хоча й на рівні місцевих органів у провінціях і муніципалітетах система влади залишалась незмінною. Комплексні системні зміни були проведені вже після організації парламентських і місцевих виборів на основі нової конституції.

Історичним досягненням Іспанії був також вступ до Європейського економічного співтовариства. Перемовини щодо інтеграції Іспанії до спільноти велися ще з 1977 р., але Договір про прийняття Іспанії був підписаний 12 червня 1985 р. і ввійшов у силу з 1 січня 1986 р. Іспанія забезпечила для більшості секторів

своєї економіки 7-річний перехідний період (в деяких випадках навіть 10-річний). Іншою подією, яка засвідчила про перемогу над тривалим ізоляціонізмом, був вступ Іспанії до НАТО 30 травня 1982 р.

Іспанська дорога до демократії в світовій літературі трактується як класичний приклад саморозриву, самозламу відносин із авторитарним минулим (autogruptura), коли перехід до демократії був проведений старими франкістськими, але реформаторськими елітами за активної участі опозиційних політичних сил [12, s. 60]. Компромісна і договірна поведінка як постопозиційних, так і постфранкістських еліт була основою формування консенсусної моделі демократичного транзиту. Іспанський досвід інституційної трансформації на основі компромісів та договорів між урядом та опозицією має надзвичайний потенціал для впровадження в інших державах і політичних системах.

III. Польський досвід досягнення договірних форм політичної консолідації в період переходу від соціалізму до демократії.

Демократизаційний досвід Польщі та Іспанії Г. Ерме окреслив терміном “полюбовна демократизація” [21, р. 279]. Спільною рисою обох випадків є насамперед еволюційна, мирна зміна устрою без елементів насилля і радикалізму згідно з правовими нормами.

На думку Б. Войни, польський перехід розпочався в 1989 р. і закінчився у 1997, ставши прикладом політичної, економічної трансформації від соціалістичної держави з централізованою економікою до демократичної держави з ринковою економікою [62, р. 35]. За початок транзиту Г. Ерме вбачав серпневі події 1980 р. А тривалий процес переговорів між владою та робітниками зумовив у подальшому процес розпаду системи реального соціалізму, що завершився у 1989 р. [21, р. 279]. Наприклад, В. Петрась і Я. Сельський у рамках переходу до демократії виділили три етапи: 1989 р. – падіння авторитарної системи; 1989–1991 рр. – встановлення демократичних інституцій і процедур; з 1991 р. – консолідацію демократії, одразу додаючи, що, аналізуючи демократизацію з конституційно-правової сторони, можна виокремити й інші етапи: 1989–1992 рр. – час від моменту зміни Конституції соціалістичної Польщі в квітні 1989 р. до моменту ухвалення Малої Конституції в 1992 р.; 1992–1997 рр. – період дії Малої Конституції, що завершився із початком чинності ухваленої 2 квітня 1997 р. діючої Конституції; і від 17 жовтня 1997 р. – період розвитку політичної системи за новою Конституцією [47, s. 235–236].

На нашу думку, польський досвід можна визначити також періодом від другої половини 1980-х рр. (часу масових виступів проти недемократичного уряду В. Ярузельского) до 2004 р. (часу вступу Польщі до Європейського Союзу і звершення консолідації польського суспільства навколо європейських демократичних цінностей). У рамках цього широкого періоду були реалізовані такі етапи переходу, як лібералізація соціалістичної Польщі (II пол. 1980-х–1989); демократизація постсоціалістичної Польщі (1989–1997) і консолідація демократії у Польщі (1997–2004) (див. Таблицю 3).

Таблиця 3

Етапи польського переходу до демократії

Етапи переходу	Загальна характеристика етапів
1. Лібералізація соціалістичної Польщі	еволюційна ерозія польського соціалізму, відхід від політики репресій щодо противників устрою (зумовлене політичними змінами в СРСР), масові суспільні рухи,

(II пол. 1980-х–1989)	початок переговорів при Круглому столі (6.II.1989 – 5.IV.1989), початок впровадження умов Круглого столу, „договірні” вибори
2. Демократизація постсоціалістичної Польщі (1989–1997)	1989–1990 – модифікація постсоціалістичної системи, спільна діяльність комуністичного президента з некомуністичним прем'єром, ліквідація ПНР, легалізація політичних партій, ліквідація ПОРП, організація демократичних виборів президента; 1991–1993 – системні політичні перетворення і економічні реформи, поглиблена фрагментація постопозиційної еліти (пов'язаної з Солідарністю), організація демократичних парламентських виборів, прийняття Малої Конституції від 1992 р.; 1993–1997 – політична стабілізація та поглиблення економічних перетворень, співпраця постопозиційних еліт з посткомуністичними, поглиблення економічних реформ, стабілізація зовнішньої політики, прийняття Конституції 1997 р.
3. Консолідація демократії у Польщі (1997–2004)	зміцнення політичних перетворень і стабільний економічний розвиток, організація демократичних парламентських виборів, проведення адміністративно-територіальної реформи, інтеграція з НАТО 1999 р. та ЄС 2004 р.

Після закінчення Другої світової війни внаслідок домовленостей Й. Сталіна, У. Черчіля та Ф. Рузвельта польська держава потрапила під радянську сферу впливу. Тим самим розпочали впроваджуватись “комуністичні ідеали”. Була змінена й назва Польщі на Польську Народну Республіку або більш звичну у буденному вжитку як “пеерель” (PRL – Polska Republika Ludowa). В її розвитку можна виокремити два етапи: 1945/1948–1956 – етап тоталітарний, під час якого антикомуністична опозиція була повністю ліквідована, і період 1956–1989 рр. – посттоталітарно-авторитарний, окреслений часто як “реальний соціалізм”. Слід додати, що процеси тоталітаризації, які тривали між 1948 та 1953 рр., були незавершеними та призупинені після XX з'їзду КПРС і смерті Болеслава Берута, натомість детоталітаризація в Польщі розвивалась з початком “відлиги” в 1954–1956 рр. [18, s. 18].

Одним із найважливіших чинників, які сприяли ерозії польського комуністичного режиму, була нездатність пануючих еліт вирішити соціально-економічні проблеми. Кризи 1956, 1970, 1976, 1980 рр. змушували уряди розпочинати спроби реформ [12, s. 47]. У липні та серпні 1980 рр. польську державу охопила хвиля страйків. Опозиція об'єдналась при Незалежній профспілці “Солідарність”. Впровадження військового стану в грудні 1981 р. мало за мету ліквідувати структури “Солідарності”. Однак соціальний супротив було важко стримувати тривалий час, тому в травні та червні 1988 р. відбувалися нові масштабні страйки.

Для вирішення кризи у вересні 1988 р. між коаліційно-урядовою і протестуючою сторонами зароджувались передумови для проведення компромісних перемовин. Однак до їх успішного втілення дійшло лише в лютому

1989 р. з огляду на внутрішню боротьбу в середовищі панівної Польської об'єднаної робітничої партії. Досягнення загального компромісу в формі умов Круглого столу створили підстави “договірної” демократії в Польщі. Їх змістом було ухвалення демократичного основного закону протягом двох років (до 1991 р.) та проведення демократичних виборів протягом чотирьох років (до 1993 р.). Згідно умов, опозиція отримувала право участі у парламентських виборах (причому 65 % мандатів було зарезервовано для коаліційно-урядових сил) та вільних виборах до Сенату [64, s. 322–327]. У квітні 1989 р. внаслідок підписаного порозуміння створено, як підкреслює К. Трембіцька, своєрідний політичний гібрид, що містив як елементи комунізму (положення про керівну роль партії як інституційного базису режиму), так і модернізаційні (обмежену участь опозиції в Сеймі) та демократичні риси (вільні вибори до Сенату) [58, s. 244].

7 квітня 1989 р. Сейм затвердив зміни до Конституції ПНР щодо інституту Президента, який обирався на 6-річний термін Народними зборами (об'єднаним складом двох палат). Такі вибори відбулися 19 липня 1989 р., а Войцех Ярузельський став єдиним Президентом ПНР. У голосуванні взяло участь 544 народних представники. 270 голосувало “за” кандидата (при необхідному мінімумі в 269 голосів), 233 було “проти”, 32 “утрималися”, а 7 голосів були визнані недейсними.

В умовах переформування коаліції в парламенті у серпні 1989 р. головою Ради міністрів обрано кандидата від опозиції Тадеуша Мазовецького (з 423 депутатів 327 проголосували “за”, “проти” – 4, “утрималися” – 41), а 12 вересня позитивно проголосовано також за склад його уряду (з 415 депутатів 402 було – “за”, “утрималося” – 13). У такий спосіб тандем Ярузельський – Мазовецький був своєрідною формою мирної, легальної моделі переходу, що базувалась на взаємних домовленостях між старою та новою політичними елітами. На основі цієї моделі в кінці 1989 – на початку 1990 р. відбувався і поступовий правовий демонтаж атрибутів старої системи: зміна герба, прапора, назви держави та офіційних свят, партійної системи тощо. 27 вересня 1990 р. Сейм ухвалив закон про скорочення терміну повноважень президента та парламенту і про вибори президента у ході всенародного голосування [6, s. 22–24]. У листопаді–грудні 1990 р. перемогу на президентських виборах здобув Лех Валенса. А парламентські вибори 1991 р. вказали на значне роздроблення партійного спектру. Тим не менше у Польщі стрімко впроваджувались нові демократичні інститути та процедури.

Системні політичні зміни вимагали також прийняття й нової конституції. Конституційну комісію було створено депутатами першого Сейму, що діяв у 1991–1993 рр. А 17 жовтня 1992 р. ухвалено так звану Малу Конституцію, яка передбачала розмежування повноважень виконавчої та законодавчої влади: державними органами в сфері законодавчої влади ставали “Сейм та Сенат Польщі, в сфері виконавчої влади – Президент та Рада Міністрів, а в сфері судової влади – незалежні суди” [34]. У такий спосіб змінено норми, що містилися в Конституції ПНР від 1952 р. Подальша робота над конституцією була перервана у зв'язку з розпуском президентом Л. Валенсою парламенту в 1993 р.

На виборах, проведених 19 вересня 1993 р., перемогу здобули “посткомуністи”. У 1995 р. у другому турі чергових президентських виборів

перемогу здобув також їх представник А. Квасневський (отримавши 51,72 % голосів) [6, s. 39, 77, 80, 83]. Близько двох років після виборів – 2 квітня 1997 р. – Народні збори прийняли основний закон, завдяки ухваленню якого в наступні роки зміг розвиватись процес консолідації демократії [28]. У тому ж 1997 р., 21 вересня, були проведені парламентські вибори. Перемогу здобула правниця з Виборчої акції “Солідарність” (33,8 % голосів) [57, s. 314]. Натомість у результаті президентських виборів 8 жовтня 2000 р. перемогу вдруге здобув А. Квасневський (53,90 % голосів) [46, s. 132–133]. Проте парламентські вибори у вересні 2001 р. започаткували “нову політичну епоху”, оскільки як влада виконавча – Президент і Уряд, так і законодавча: Сейм і Сенат, – перебували під керівництвом посткомуністичних сил [51, s. 467].

Системні зміни, впроваджені у ході демократичного переходу, відкрили перед польською державою шлях до інтеграції з НАТО і ЄС. 26 лютого 1999 р. президенти Польщі та Чехії А. Квасневський та В. Гавел підписали в Празі ратифікаційні акти НАТО. Референдум з приводу членства в ЄС відбувся 7–8 червня 2003 р., в результаті чого (77,45 % позитивних голосів) Польща вступила до ЄС 1 травня 2004 р. [6, s. 461].

Висновки дослідження. Таким чином, іспанський перехід відбувся у кінці 1960-х – 1986 рр. і дозволив перейти від франкізму, що мав риси правоавторитарного режиму, до демократії. Польський перехід розпочався в II половині 1980-х рр. і завершився 2004 р. зі вступом Польщі до ЄС, що стало прикладом політичної та економічної трансформації від соціалістичного суспільства з централізованою економікою до демократичної держави з ринковою економікою. Попри те, що ми намагалися максимально наблизити іспанський та польський перехідний період з метою з’ясування характерних рис, польський приклад падіння режиму відрізняється від іспанського. Це пов’язано з тим, що демократизація під час іспанського переходу торкалась більшою мірою політичної сфери, але базиси реформування економіки були впроваджені ще на етапі лібералізації франкістського режиму. Натомість постсоціалістична трансформація у Польщі здійснювалась одночасно як в політичній, так і економічній, культурній сферах. У Польщі здійснено злам попереднього режиму з елементами консенсусу на початковому етапі демократизації, оскільки після занепаду ПОРП реформи були реалізовані урядами вихідців з опозиційної до режиму “Солідарності”. Перетворення ж в іспанській політичній системі проводили еліти, пов’язані з франкізмом, які однак користувалися підтримкою суспільства та були добре підготовлені практично, маючи як управлінський досвід у минулому, так і загальне бачення майбутніх реформ. Натомість польська правляча політична еліта не мала суспільної підтримки та поспішно віддала владу антиурядовій опозиції, яка не була добре підготовленою до реалізації системної трансформації, не мала чіткої програми реформування та єдиного бачення майбутньої держави [12, s. 53–54]. Тим не менше, спільною характерною рисою іспанського та польського переходу є насамперед “полюбовна демократизація”, тобто мирна трансформація політичного режиму без проявів радикалізму; перехід влади від старої до опозиційної еліти згідно з легальними нормами.

Хоча й поведінка, і роль політичних акторів в умовах двох демократичних транзитів суттєво відрізняються. Домінантна роль владних еліт у ході політичних перетворень надала іспанському транзиту характеру мирного пакту. У Польщі, де

суспільство нав'язувало порозуміння без насилля, процес наближався більше до реформи [23, р. 283–300]. Незважаючи на те, що дві демократизації представляють різні трансформаційні моделі, їх початки видаються досить подібними. Наприклад, договірний характер реформ, виражений в Пактах Монклоа 1977 р., передбачав усунення тем, які могли б спричинити незгоду між опозицією та репрезентантами режиму. У такий спосіб були усунуті до мінімуму політичні протистояння. Початковий етап польського переходу також є подібним випадком розриву з минулим. У 1988 р. представники старого режиму ініціювали перемовини з опозицією, сконцентрованою навколо “Солідарності”. Порозуміння Кругого столу, досягнуті 1989 р., дозволили організувати відносно вільні вибори і сформувати парламент з певним представництвом опозиції. На етапі співпраці двох центрів впливу (Т. Мозовецького – від опозиції, та В. Ярузельського – від влади) були здійснені реформи, які створили фундамент польської демократії. Водночас криза в Радянському Союзі, демократизація в інших державах Центральної та Східної Європи сприяли поглибленню реформ. З ліквідацією ПОРП, позбавленням В. Ярузельського посади президента (на противагу іспанського досвіду) головна політична сила попереднього режиму зникла з політичної сцени на початковому етапі переходу. У такий спосіб у Польщі закінчилась договірна форма переходу і започаткувався злам старих політичних структур без ознак конфронтації. У результаті іспанського та польського переходу був встановлений демократичний устрій, що стало основою інтеграції цих країн з НАТО та ЄС. Хоча й трансформація в Польщі була більш складною і передбачала як політичні зміни, так і глибокі економічні, соціальні та культурні перетворення. Саме тому на етапі демократизації у Польщі впроваджувалися не тільки демократичні механізми, але й нові ринкові засади, формувався відповідний тип громадянської політичної культури. Варто в цьому контексті згадати, що американська фундація “Дім Свободи” (“Freedom House”), яка проводить моніторинг демократизації у світі, визнала Польщу ще у 1990 р. країною, що відповідає рівню забезпечення громадянських прав [7]. Так, з 1991 р. у ній не спостерігалось жодних спроб маніпуляції виборами чи їх результатами [4, с. 21]. У ході демократичного транзиту впроваджені нові конституційні акти держав. Конституція Іспанії була прийнята в 1978 р., натомість у Польщі певний період функціонувала Мала конституція від 1992 р. до часу, поки текст нової Конституції не був ухвалений в 1997 р.

Системна трансформація у Польщі була істотною подією в житті не лише її громадян, але й у політичній історії інших країн Центральної та Східної Європи. Вона впливала на зміни в Угорщині, Словаччині, Чехії, Україні та інших пострадянських державах. Хоча такі перехідні процеси, як приватизація, реприватизація, впровадження засад вільного ринку зумовлювали певні негативні явища: безробіття, високу інфляцію, зниження рівня життя частини суспільства, політична практика в цілому позитивно оцінює польський досвід демократичної трансформації. І якщо як в Іспанії, так і в Польщі ще поки існують певні проблеми в розвитку економічної сфери життя суспільства (наприклад, високий рівень безробіття чи недостатня державна підтримка соціально незахищених категорій населення), правлячі урядові еліти намагаються реагувати на ці виклики спільно з опозицією та суспільством загалом, для яких демократичні цінності та консенсусна, договірна політика є першоосновою професійної діяльності.

Список використаних джерел і літератури

1. Колодій А. Транзитологічна парадигма суспільних змін в світлі Помаранчевої революції / А. Колодій // Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія „Політичні науки”. „Демократичний транзит в Україні: підсумки електорального циклу 2004–2007 рр.”. – Острог : Вид-во Нац. Ун-ту „Острозька академія”. – Вип. 3. – 2008. – С. 7–24.
2. Agh A. Globalization and Central-East European Countries' Democratization: The Fourth Wave / A. Agh // Transformative Paths in Central and Eastern Europe ; eds. R. Markowski, E. Wnuk-Lipiński. – Warsaw : FES/ PAN-ISP, 2001. – P. 93–110.
3. Álvarez Rivera M. Elecciones de Congreso de los diputados de España [Електронний ресурс] / M. Álvarez Rivera. – Режим доступу : http://electionresources.org/es/index_es.html
4. Antoszewski A. Przejście ku demokracji: analiza przypadku Polski / A. Antoszewski // Transformacja w Polsce i na Ukrainie ; pod red. A. Antoszewskiego, A. Kolodij, K. Kowalczyka. – Wrocław : Atut, 2010. – S. 11–21.
5. Bernatowicz G. Europejska polityka Hiszpanii. Wnioski dla Polski / G. Bernatowicz // Sprawy Międzynarodowe. – №4. – 1993. – S. 85–100.
6. Bonusiak W. Trzecia Rzeczpospolita (1989–2007) / W. Bonusiak. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2008. – 299 s.
7. Freedom in The World Country Ratings. 1972–2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw09/CompHistData/FIW_AllScores_Count ries.xls.
8. Esteban de J. El Regimen constitucional español / J. De Esteban, L. L. Guerra Colabor. J. G. Morillo, P. P. Tramps. – Barcelona : Editorial Labor, 1980. – Т 1. – 355 p.
9. Delgado Gómez-Escalonilla L., España ante la ampliación al este de la Unión Europea: el caso de Polonia / L. Delgado Gómez-Escalonilla // El cambio de la imagen mutua de Polonia y España ; J. David Marina (coord.). – Varsovia : Instituto de Cervantes, 2008. – P. 41–60.
10. Diamond L. Developing Democracy. Toward Consolidation / L. Diamond. – Baltimore and London : The Johns Hopkins University Press, 1999. – 367 p.
11. Diaz-Ambrona Ortega J. A. The Transition to Democracy in Spain / J. A. Diaz-Ambrona Ortega // Conditional Democracy. – London, 1984. – P. 21–24.
12. Dobek-Ostrowska B. Hiszpania i Polska: elity polityczne w okresie przejścia do demokracji. Analiza porównawcza / B. Dobek-Ostrowska. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1996. – 167 s.
13. Dobek-Ostrowska B. La transición democrática en España y en Polonia (análisis comparativo) / B. Dobek-Ostrowska // Investigaciones Históricas. – Valladolid. – n°16. – 1996. – P. 239–256.
14. Foweraker J. Making Democracy in Spain. Grass-roots Struggle in the South, 1955–1975 / J. Foweraker. – Cambridge : Cambridge University Press, 1989. – 304 p.
15. González Leandri R. El clima de la opinión publica ante el ingreso de Polonia a la Unión Europea / R. González Leandri // El cambio de la imagen mutua de Polonia y España ; J. David Marina (coord.). – Varsovia : Instituto de Cervantes, 2008. – P. 108–124.

16. Górski E. O demokracji w Hiszpanii (1975–1995) / E. Górski. – Warszawa : Wydawnictwo Instytutu Filizofii i Socjologii PAN, 1997. – 133 s.
17. Górski E. El tema de Europa en las transiciones polaca y española / E. Górski // *Transición en retrospectiva. Los casos de Polonia y España* ; G. Grudzińska, K. Kumor, K. Moszczyńska, R. Darío Torres Kumbrian (ed.). – Varsovia : Sowa-Druk, 2009. – P. 15–27.
18. Gulczyński M. Trzy fazy przemian ustrojowych w Polsce: inicjacja-transformacja-konsolidacja / M. Gulczyński // *Szanse i zagrożenia procesu konsolidacji systemu politycznego III Rzeczypospolitej Polskiej* ; J. Kuciński (red.). – Warszawa : Wyższa szkoła Ekonomiczna w Warszawie, 2005. – S. 13–46.
19. Curyło-González I. España y Polonia. Europeización, globalización y facturas nacionales / I. Curyło-González // *Transición en retrospectiva. Los casos de Polonia y España* ; G. Grudzińska, K. Kumor, K. Moszczyńska, R. Darío Torres Kumbrian (ed.). – Varsovia : Sowa-Druk, 2009. – P. 175–186.
20. Huntington S. P. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* / S. P. Huntington. – Norman and London: University of Oklahoma Press, 1991. – 384 p.
21. Hermet G. La démocratisation á l' amiable: de l'Espagne á la Pologne / G. Hermet // *Commentaire*. – n°50. – 1990. – P. 279–286.
22. Jurczyńska E. Demokracja i społeczeństwo. Polityczne, ekonomiczne i społeczne przemiany w Hiszpanii, 1959–199: studium sociologiczne / E. Jurczyńska. – Warszawa, 1991. – 410 s.
23. Karl T. L. Modos de transición en America Latina, Europa del Sur y Europa del Este / T. L. Karl, P. Ch. Schmitter // *Revista Inier nacional de Ciencias Sociales*. – N°128. – junio 1991. – P. 283–300.
24. Kieniewicz J. Hiszpania – przykład czy wyzwanie / J. Kieniewicz // *Przegląd Powszechny*. – N°1. – 1990. – P. 92–104.
25. Kieniewicz J. La obra de Joachim Lelewel: Paralelo histórico entre España y Polonia en los siglos XVI, XVII y XVIII / J. Kieniewicz // *Hispania*. – n°178. – 1991. – P. 695–734.
26. Kieniewicz J. Doświadczenia hiszpańskie w rzeczywistości polskiej / J. Kieniewicz // *Polska w Europie*. – N°21. – 1996. – S. 102–114.
27. Kik K. Od republiki do monarchii. Hiszpańska lewica w walce o demokracją 1939–1986 / K. Kik. – Warszawa, 1990. – 364 s.
28. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1992 roku [Elektronniy resurs]. – Reżim dostupu : <http://www.wos.net.pl/konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej.html>
29. Lelewel J. Historyczna paralela Hiszpanii z Polską w XVI, XVII i XVIII wieku. Rozważył ją i skreślił w roku 1820... / J. Lelewel // *Dzieła*. – vol. VIII. – Warszawa : PWN, 1961. – P. 215–263.
30. Linz J. Una teoria del régimen autoritario, El caso de España / J. Linz // *La España de los años setenta*. – Vol. 3. El Estado y la política. – Madrid : Editorial Moneda y Crédito, 1974. – P. 1467–1531.
31. Linz J. J. *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibration* / J. J. Linz // *The Breakdown of Democratic Regimes* ; (eds.) J. J. Linz, A. Stepan. – Baltimore and London : The Johns Hopkins University Press, 1978. – P. 3–124.

32. Linz J. J. Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe / J. J. Linz, A. Stepan. – Baltimore and London : The Johns Hopkins University Press, 1996. – 479 p.
33. Lipset S. M. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy / S. M. Lipset // *The American Political Science Review*. – Vol. 53. – №1. – 1959. – P. 69–105.
34. Mała Konstytucja z 17 października 1992 roku [Elektronnyj resurs]. – Reżim dostępu : <http://www.wos.net.pl/mala-konstytucja.html>
35. Maravall J. M. Crisis del franquismo, transición política y consolidación de democracia en España / J. M. Maravall, J. Santamaría // *Sistema*. – 1985. – Nr. 68–69. – P. 79–129.
36. Maravall J. M. Political Change in Spain and the Prospects for Democracy / J. M. Maravall, J. Santamaría // O'Donnell G., Schmitter P. C., Whitehead L. (eds.), *Transitions from Authoritarian Rule*. Southern Europe. – Baltimore and London, 1991. – P. 71–108.
37. Martínez J. A. Historia de España. Siglo XX. 1939–1996 / J. A. Martínez (coord.), J. Arostegui, A. Bahamonde, C. Molinero, L. Otero, P. Ysas. – Madrid : Catedra, 2003. – 515 p.
38. Miłkowski T. Historia Hiszpanii / T. Miłkowski, P. Machcewicz. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2002. – 447 s.
39. Miłkowski T. La transición española en el espejo deformante de la política polaca del siglo XXI / T. Miłkowski // *Transición en retrospectiva*. Los casos de Polonia y España ; G. Grudzińska, K. Kumor, K. Moszczyńska, R. Darío Torres Kumbrian (ed.). – Varsovia : Sowa-Druk, 2009. – P. 67–77.
40. Moldawa T. Podstawowe instytucje ustroju politycznego Hiszpanii (1936–1976) / T. Moldawa. – Warszawa : PWN, 1978. – 374 s.
41. Morlino M. Democracy and Changes: How Research Tails Reality / M. Morlino // *West European Politics*. – 2008. – Vol. 31 (N. 1–2). – P. 40–59.
42. Müller A. Od autorytaryzmu do demokracji. Transformacja ustrojowa na przykładzie Hiszpanii i Polski / A. Müller. – Toruń : Mado, 2004. – 112 s.
43. Nalewajko M. La imagen de los acontecimientos polacos de los años 80 del siglo XX en las columnas de El País / M. Nalewajko // *El cambio de la imagen mutua de Polonia y España* ; J. David Marina (coord.). – Varsovia : Instituto de Cervantes, 2008. – P. 272–297.
44. Nalewajko M. La transición polaca a través de País / M. Nalewajko // *Transición en retrospectiva*. Los casos de Polonia y España ; G. Grudzińska, K. Kumor, K. Moszczyńska, R. Darío Torres Kumbrian (ed.). – Varsovia : Sowa-Druk, 2009. – P. 149–156.
45. Nowak J. R. Hiszpania po wojnie domowej (1939–1971) / J. R. Nowak. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1972. – 338 s.
46. O'Donnell G. Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions About Uncertain Democracies / G. O'Donnell, P. C. Schmitter. – Baltimore and London : The Johns Hopkins University Press, 1986. – 96 p.
47. Pietras W. Polska / W. Pietras., J. Sielski // *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*. Ustrój, organy władzy, partie polityczne ; pod red. M. Barańskiego. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005. – S. 234–264.

48. Prego V. *Así se hizo la Transición (1973–1977)* / V. Prego. – Barcelona : Plaza&Janés, 1995. – 690 p.
49. Przeworski A. *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America* / A. Przeworski. – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – 228 p.
50. Rodríguez Ibañez J. H. *Después de una dictadura: cultura autoritaria y transición política en España* / J. H. Rodríguez Ibañez. – Madrid : Centro de Estudios Constitucionales, 1987. – 165 p.
51. Roszkowski W. *Historia Polski. 1914–2005* / W. Roszkowski. – Warszawa : PWN, 2009. – 510 s.
52. Rustow D. A. *Transitions to Democracy – Toward a Dynamic Model* / D. A. Rustow // *Comparative Politics*. – vol. 2. – n°3. – 1970. – P. 337–363.
53. Serrano Postigo P. *Balance de las relaciones exteriores hispano-polacas en el treinta aniversario de su restablecimiento: 1977–2007* / P. Serrano Postigo // *El cambio de la imagen mutua de Polonia y España* ; J. David Marina (coord.). – Varsovia : Instituto de Cervantes, 2008. – P. 397–411.
54. Simón Arce R. A. *La iglesia Católica en las transiciones: España y Polonia* / R. A. Simón Arce // *El cambio de la imagen mutua de Polonia y España* ; J. David Marina (coord.). – Varsovia : Instituto de Cervantes, 2008. – P. 427–442.
55. Sroka A. *El impacto de la transición en la calidad de democracia en Polonia* / A. Sroka // *Transición en retrospectiva. Los casos de Polonia y España* ; G. Grudzińska, K. Kumor, K. Moszczyńska, R. Darío Torres Kumbrian (ed.). – Varsovia : Sowa-Druk, 2009. – P. 79–88.
56. Supera-Markowska M. *Zarys prawa hiszpańskiego i prawa polskiego. Esbozo del derecho español y del derecho polaco* / M. Supera-Markowska. – Warszawa : Beck, 2009. – 219 s.
57. Topolski J. *Historia Polski* / J. Topolski. – Poznań : REBIS, 2008. – 343 s.
58. Trembicka K. *Okrągły stół w Polsce. Rzecz o porozumieniu politycznym* / K. Trembicka. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2003. – 438 s.
59. Tusell J. *La oposición democrática al franquismo, 1939–1962* / J. Tusell. – Barcelona : Planeta, 1977. – 451 p.
60. Vilar S. *Protagonistas de la España democrática* / S. Vilar. – Barcelona : Aymá, 1976. – 708 p.
61. Wielomski A. *Hiszpania Franco. Źródła i istota doktryny politycznej* / A. Wielomski. – Biała Podlaska : ARTE, 2006. – 392 s.
62. Wojna B. *El camino de España y Polonia acia la Alianza Atlántica* / B. Wojna. – Madrid : Ediciones Gondo, 2006. – 186 p.
63. Wojna B. *La política exterior de España y Polonia en la transición: desde la marginalización a la integración europea* / B. Wojna // *Transición en retrospectiva. Los casos de Polonia y España* ; G. Grudzińska, K. Kumor, K. Moszczyńska, R. Darío Torres Kumbrian (ed.). – Varsovia : Sowa-Druk, 2009. – P. 57–66.
64. Żebrowski W. *Ewolucja systemu politycznego Polski w latach 1918–2007* / W. Żebrowski. – Olsztyn : OSW im. Rusińskiego, 2008. – 473 s.

Наукове видання

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

Науковий вісник РДГУ

Випуск 8

Підписано до друку 27.04.2012 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 20,6. Замовлення №125/1. Наклад 300

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
33028, м. Рівне, вул. Толстого, 3
тел.: 0362-22-41-20

П–16 Панорама політологічних студій : науковий вісник
Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне :
РДГУ, 2012. – Вип. 8. – 267 с.

УДК 32
ББК 66.0